

Bo Carlsson m fl:

Industrin inför 80-talet

Under de senaste åren har Industriens Utredningsinstitut (IUI) varit föregångare när det gäller att rikta uppmärksamheten mot de mer långsiktiga problemen i den svenska utvecklingen. Regeringen och övriga verkställande organ i

den ekonomiska politiken har haft händerna fulla med kortsiktiga problem och ägnat uppmärksamheten åt dessa. Även de flesta ekonomer har alltför sent blivit varse att 1970-talets kris är mer än en ovanligt djup lågkonjunktur.

Bland IUI:s tidigare bidrag till den mer långsiktiga analysen märks Bo Carlsson m fl, *Teknik och industristruktur — 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning* [1979], Gunnar Eliasson m fl, *All välja 80-tal* [1979], Erik Dahmén och Gunnar Eliasson (redaktörer), *Industriförändring i Sverige. Teori och verklighet under ett sekel* [1980] samt den nyligen publicerade *Industristödspolitik och dess inverkan på samhällsekonomin*. Den här recenserade boken *Industrin inför 80-talet (Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 1981, 495 s, 150 kr)* utgör en direkt fortsättning i denna serie av mer långsiktiga studier av den svenska ekonomiska utvecklingen med tonvikt på industrins förhållande.

I ett kort *inledande kapitel* sammanfattar Bo Carlsson studiens bakgrund, syfte och uppläggning. Han betonar den jämnhet som karakteriserat den ekonomiska utvecklingen sedan andra världskrigets slut och de speciella fördelar som gav Sverige en snabb tillväxt under 1960-talet. Men vårt stora internationella beroende skapade också förutsättningar för en strukturstudie till följd av oljeprishöjningarna 1973—74 och 1979—80. Bland strukturstudiens offer finns inte bara tekoindustrin och varven utan även stålindustrin och delar av skogsindustrin.

Bokens *syfte* är att belysa vilka möjligheter industrin har att bidra med till lösandet av de strukturella problemen, framför allt på det sätt de visar sig i form av ett underskott i bytesbalansen. I synnerhet vill boken undersöka vilka förutsättningar de s k "framtidsbranscherna", verkstadsindustrin och den kemiska industrin, har för ökad konkurrenskraft.

Detta första kapitel är med nödvändighet översiktligt skrivet och därför lättläst. Men översiktligheten har gått alltför långt på ett par ställen. Carlsson talar t ex om den offentliga sektorn som inte har anpassat sig till de försämrade tillväxtbetingelserna för ekonomin som helhet och ger härvid ett par siffror för den offentliga sektorn. Vad menar han med den offentliga sektorn? Inkomster eller utgifter? Vilka utgifter? Saken blir

inte bättre av att nästa mening innehåller ett direkt sakfel, nämligen att underskottet i den offentliga budgeten 1980 uppgick till 11 procent av BNP. Denna siffra gäller staten, inte den offentliga sektorn.

Kapitel 2 (av Bo Carlsson) inleds med påpekandet att strukturstudien egentligen har begränsats till blott ett fåtal industrisektorer. Förutom i de s k krisbranscherna har strukturomvandlingen fortsatt i normal omfattning. En indikation på detta är att industristödet till allra största delen varit inriktat på ett fåtal branscher. Varven, stålindustrin, skogsindustrin, tekoindustrin och gruvindustrin har fått ca 90 procent av det totala stödet under åren 1977—79. En annan indikation är att den omtalade förlusten av marknadsandelar på världsmarknaden i mycket stor utsträckning varit begränsad till samma krisbranscher, medan marknadsandelarna för övriga produkter, t ex verkstadsindustrins produkter, i varje fall fram till 1977 varit oförändrade. En tredje indikation bygger på det index över behovet av strukturomvandling som IUI räknat ut och som bygger på prisspridningar mellan olika industribranscher. De snabba oljeprisstegringarna till trots visar inte detta index på något utökat långsiktigt behov av strukturomvandling jämfört med tidigare utan trenden mot en allt långsammare strukturomvandling fortsätter. Sammanfattningsvis kom således 70-talet att innebära att trenden bort från råvaruindustrierna och mot verkstadsindustrin fortsatte. Oljekrisen medförde endast att denna långsiktiga trend påskyndas.

En brasklapp kan dock vara på plats här. Det finns en risk att materialet är alltför aggregerat och döljer behov av strukturomvandling inom samma bransch eller t o m inom ett företag. Det företagsspecifika material som redovisades i en tidigare IUI-studie (Dahmén och Eliasson) påvisade tydligt den avsaknad av klara tendenser som finns när man undersöker individuella företag. Det är därför farligt att säga att verkstadsindustrin *som helhet* har haft

oförändrade marknadsandelar och oförändrad lönsamhet under perioden.

Den naturliga följdfrågan är då varför inte den minskade lönsamheten i de sk krisbranscherna ledde till en snabbare överföring av resurser till andra branscher. Att man fortsatte att investera i "fel" branscher har ju visats inte bara av IUI:s studier utan också av t ex Johansson och Strömqvist [1981]. Bo Carlsson betonar här att den för varje organisation naturliga trögheten har förstärkts av det svenska skattesystemets konstruktion. Som visats av framför allt Jan Södersten har skattesystemet genom förmånliga avskrivningsregler en tendens att gynna växande företag, medan stagnerande företag missgynnas. Endast genom att fortsätta investeringarna kan ett stagnerande företag därför undvika att drabbas av den ökade skattebelastning som det innebär att ta fram nedplöjda vinster. Denna teori bekräftas också av att den investeringsboom som svensk industri gick igenom vid 1970-talets mitt främst gällde krisbranscherna, medan investeringsuppgången i övriga branscher var mer blygsam. De allt lägre industriinvesteringarna sedan dess är således också en följd av en alltför hög tidigare investeringsnivå i krisbranscherna.

Men den ekonomiska politiken, framför allt industristödspolitik, har ett mycket stort ansvar när det gäller att förklara varför den nödvändiga strukturomvandlingen inte kom till stånd. "Det är inte bara så att sysselsätningarna upprätthållits i de stödmottagande företagen; genom lönesubventioner till dem har deras lönenivå hållits uppe och gjort det svårare för icke stödmottagande företag att rekrytera folk. Även genom att stödföretagen med hjälp av subventioner har gått in på nya produkter och därvid trängt undan företag från deras traditionella marknader har expansionen i den friska delen av industrien hållits tillbaka. Det pris som svenska folket får betala för en bibehållen kortsiktig sysselsättning, produktion och export i krisföretagen är försämrade förutsättningar för tillväxt på längre sikt" (sid 36).

Att industristödet har en negativ betydelse för tillväxten på sikt bekräftas också i Industriverkets nyligen utgivna höstrapport *Industriutvecklingen till 1990 — analyser och åtgärdsförslag*. Under den kommande tioårs-perioden finner industriverket att såväl industriproduktion, produktivitet som export hålls tillbaka av ett fortsatt industristöd jämfört med ett referensalternativ utan ett sådant stöd.

Efter denna inledning övergår kapitel 2 till att sammanfatta de övriga kapitlen i boken. *Kapitel 3* av Johan Örtengren behandlar industrins kapitalbildning. Örtengren börjar med att visa de vanliga föreställningarna om den svenska investeringsutvecklingen: bruttoinvesteringarna i tillverkningsindustrin ligger i dag på 1965 års nivå och man kan t o m visa att nettoinvesteringarna troligen är negativa de senaste åren, d v s att kapitalstocken mätt i fasta priser faller. Det andra vanliga påståendet är att maskininvesteringar, som ersätter arbetskraft, kommit att dominera byggnadsinvesteringarna, som mer har karaktär av utvidgning av kapaciteten. Örtengren börjar emellertid sin kritik av den traditionella bilden med att visa att investeringskvoten när det gäller den totala industrin ger en missvisande bild. Genomsnittligt i tillverkningsindustrin har de olika branschernas investeringskvoter faktiskt ökat, men denna tendens har motverkats av en förskjutning av industristrukturen mot mindre kapitalintensiva branscher.

Örtengrens huvudpoäng är emellertid att den tillväxtskapande sk teknikfaktorn inte bara bygger på materiella investeringar utan också på investeringar i forskning och utveckling (FoU). Medan industrins bruttoinvesteringar nu ligger på samma nivå som 1965 har FoU-investeringarna sedan dess vuxit med ca 60 procent i volym. Den största uppgången har skett sedan 1973, då företagen har fått generella skattelättnader genom FoU-avdrag i beskattningen. Örtengren visar emellertid hur denna FoU-satsning har koncentrerats till vissa branscher, framför allt läkemedelsindustrin och delar av

verkstadsindustrin, och även till ett fåtal företag. De fem största FoU-investeringarna svarade 1973—76 för inte mindre än 48 procent av industrins totala FoU-satsning! Om man lägger FoU-utgifterna som immateriella investeringar till de materiella, finner man att investeringskvoten i tillverkningsindustrin och gruvorna i dag är ungefär densamma som 1965. FoU-investeringarnas uppgång har precis uppvägt den fallande materiella investeringskvoten.

Örtengrens tanke är mycket viktig och visar på vår okunskap om tillväxtprocessens bakgrund. Men man måste dock räkna ut frågetecken mot hans okritiska acceptering av statistiken. Är det inte så att företagen haft incitament att redovisa utgifter som FoU-investeringar genom att de varit avdragsgilla? Detta frågetecken förstärks när man studerar figur 11, som visar FoU-investeringarna i förhållande till förädlingsvärdet i olika länder (Japan, Västtyskland, Storbritannien, USA). På tio år under det svåra 70-talet skulle Sverige här gått från en bottenplacering till en tätposition samtidigt som FoU-investeringsgraden i de övriga länderna antingen faller eller ligger stilla. Om man kunde tro på denna utveckling skulle många av svensk industris problem vara övergående. Vi skulle kunna luta oss tillbaka och vänta på att vårt forskningsövertag ger oss ökade marknadsandelar under 80-talet.

I *kapitel 4* studerar Petra Lantz industrin och arbetsmarknaden. Kapitlet börjar med att konstatera att arbetslösheten i Sverige varit avsevärt större än vad den officiella statistiken visar, om man även tar hänsyn till olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder och förtidspensionering. Samtidigt har emellertid industrins rekryteringsvårigheter ökat, vilket bl a avspeglar sig i allt längre vakanstider. Att rörligheten hos arbetskraften har minskat är därför obestridligt, frågan är bara varför. Enligt en tolkning är den främsta orsaken till den sänkta rörligheten på arbetsmarknaden en lägre efterfrågan på arbetskraft (Åberg [1981]). Lantz koncentrerar sig dock på de mer traditio-

nella rekryteringsproblemen: den negativa attityden framför allt hos ungdomar till industriarbete och det dåliga incitament till industriarbete som den alltför stelbenta lönesättningen ger. Lantz kompletterar sin beskrivning med intressant material, t ex utnyttjandegraden av olika platser på gymnasieskolans olika linjer. Hon visar också att det framför allt är kvinnornas negativa attityd till industriarbete som måste brytas, eftersom det är uppgången i kvinnlig förvärvsfrekvens som står bakom hela det ökade utbudet på arbetsmarknaden under 1970-talet. Här gäller det säkert att bryta ner könsrollstänkandet både på arbetsgivarsidan och arbetstagsidans. I takt med allt dyrare råvaror har jakten både på nya material och ny teknik som bättre tillvaratar råvarorna premierats. I *kapitel 5* diskuterar Tomas Pousette 1980-talets materialteknik. Som visats tidigare i Carlsson m fl [1979] har svensk industri på detta specialområde av forskning och utveckling visat sig vara mycket skicklig att snappa upp utländska nyheter, men har inte själv varit lika duktig i att utveckla nya metoder.

I de *fortsatta kapitlen* i boken diskuterar Tomas Pousette och Lars Jagrén de speciella "framtidbranscherna" i svensk industri, d v s kemiindustrin och verkstadsindustrin med speciell tonvikt på personbilsindustrin. Med bokens huvudsyfte i minne ligger intresset hos författarna i de internationella konkurrensfördelarna för dessa delar av den svenska industrin. Det skulle föra alltför långt att här ens försöka sammanfatta det väl presenterade och intressanta materialet från dessa 250 sidor. Det som mest frapperar är emellertid hur olika Sveriges främsta kännare av industrin ser på framtiden. IUI karakteriseras av en försiktig optimism inför framtiden och en stor skepsis mot att identifiera framtidsbranscher och söka stimulera dessa med statlig hjälp. Om den kemiska industrin heter det t ex: "Det förefaller således föga sannolikt att kemiindustrin under 1980-talet kommer att spela rollen av tillväxtbransch på samma framträdande sätt

som under tidigare decennier" (sid 66).

Bokens huvudsats för den ekonomiska politiken sammanfattas på följande sätt: "Det som behövs för att få igång den ekonomiska tillväxten och industriinvesteringarna är ökad tillförsikt hos industriföretagen vad gäller den framtida avkastningen på långsiktiga investeringar. En av de viktigaste faktorerna härvidlag är den internationella efterfrågeutvecklingen. Den viktigaste uppgiften för den ekonomiska politiken i stort och näringslivspolitikerna i synnerhet är att bidra till att minska osäkerheten hos företagen inför framtiden genom en konsekvent genomförd långsiktig politik inriktad på generella åtgärder vars verkningar är lätta att förutse" (sid 74). Om behovet av investeringar har tidigare påpekats att boken anser att dessa visserligen kanske inte är tillfyllest men att det inte föreligger något behov av en satsning på investeringarna för deras egen skull utan att investeringarna nog kommer i gång om bara efterfrågesituationen underlättas.

Dessa slutsatser står i bjärt kontrast mot de som framförts i Industriverkets höstrapport, SIND [1981]. SIND utpekar klart den kemiska industrin och verkstadsindustrin som framtidsbranscher. I synnerhet den kemiska industrin förutses växa klart snabbare än industrin som helhet, vilken står i klar motsats mot IUI:s bedömning av kemiindustrin såsom en tämligen långsamt växande bransch. Vad beträffar den ekonomiska politiken betonas behovet av åtgärder för att förbättra tillgången på yrkesutbildad personal och som ökar stödet till forskning och utveckling. Men den viktigaste åtgärden anser Industriverket vara åtgärder för att öka investeringsnivån. "Det finns behov av en snar höjning av investeringsnivån i industrin och detta speciellt i de branscher som har goda framtidsutsikter. Ett helt generellt investeringsstöd vore olämpligt eftersom detta främst skulle gynna de mest kapitalkrävande företa-

gen som huvudsakligen finns inom de tillbakagående branscherna. Av detta skäl bör ett temporärt selektivt investeringsstöd till vissa branscher införas snarast. Bidraget bör förslagsvis uppgå till 25 procent av bruttoinvesteringarna i delar av verkstadsindustri och kemisk industri under en femårsperiod" (sid 16).

Industriverket och IUI får anses vara våra främsta bedömare av industrin och dess förutsättningar. Det är oroande när dessa tunga instanser varken är överens om vilka branscher som kan anses vara framtidsbranscher, eller om den ekonomiska politik som behövs för att stimulera dessa eller över huvud taget om behovet av ekonomisk politik. Om jag själv skulle vara tvungen att välja vilket organ jag tror mest på, skulle jag nog föredra IUI. Inte minst genom boken *Industrin inför 80-talet* har IUI givit ett viktigt bidrag till debatten om industrins strukturuomvandling och utveckling under 80-talet. Även om de viktigaste dragen i IUI:s uppfattning har varit kända sedan tidigare verk, ges här en mängd detaljer som fyller i den tidigare bilden.

Johan A Lybeck

Referenser

- Carlsson, B. m fl, [1979] *Teknik och industristruktur — 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*, IUI, IVA.
 — [1981], *Industristödspolitikerna och dess inverkan på samhällsekonomin*, IUI (recenserad i *Ekonomisk Debatt* 7/81).
 Dahmén, E. och Eliasson, G., red, [1980], *Industriell utveckling i Sverige — teori och verklighet under ett sekel* (recenserad i *Ekonomisk Debatt* 2/81).
 Eliasson, G. m fl, [1979], *Att välja 80-tal*, IUI,
 Johansson, B. och Strömquist, U., [1981], "Investeringsmönster och strukturförändring", *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 2.
 SIND, [1981], *Industriutvecklingen till 1990 — analyser och åtgärdsförslag*, Industriverkets höstrapport.
 Åberg, R., [1981], "Sjunkande rörlighet — ett hinder för industriell expansion?", *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 7.